

УДК 651.5 (047)

Наталія Меньківська,

методист економічного факультету Білоцерківського інституту економіки та управління ВНЗ ВМУРОЛ "Україна",
аспірант НАКККіМ

Види інформаційної діяльності державних архівів України

Розглянуто інформаційну діяльність державних архівів України, яка постійно здійснюється з метою забезпечення суспільства ретроспективною документальною інформацією, тобто створюються умови для всебічного використання відомостей, що містяться в документах Національного архівного фонду. Узагальнено та систематизовано ділення інформаційної діяльності державних архівів України на види та охарактеризовано кожен з них.

Ключові терміни: інформаційна діяльність, державний архів, інформаційна діяльність державних архівів, одержання інформації, використання, розповсюдження, збереження інформації.

Одними з головних характеристик третього тисячоліття є стрімке зростання темпів глобалізації, що розпочалося ще у XX ст., та перехід до постіндустріального інформаційного суспільства, що створює підґрунтя для нового розуміння архіву як суб'єкта інформаційних процесів. Архіви постійно здійснюють інформаційну діяльність з метою забезпечення суспільства ретроспективною інформацією, тобто створюють умови для всебічного використання відомостей, що містяться в документах Національного архівного фонду (НАФ). Інформаційна сфера діяльності архівів потребує особливої уваги, оскільки користувачі мають право вимагати від архівних установ надання достовірних інформаційних послуг. Все це потребує дослідження поняття та видів інформаційної діяльності архівів, зокрема державних, що й стало метою пропонованої статті.

Визначенням поняття та видів науково-інформаційної діяльності державних архівів займався О. Мітюков. У працях Н. Христової, І. Матяш, К. Селіверстової, Г. Папакіна, А. Кисельової та інших науковців висвітлено окремі види інформаційної діяльності державних архівів. Проте комплексне узагальнення та систематизація видів інформаційної діяльності державних архівів досі ще не було здійснено.

Інформаційна діяльність державних архівів визначається як постійне та систематичне збирання, використання, розповсюдження і зберігання первинної та вторинної архівної інформації архівами, що створені й фінансовані державою, з метою задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави в ретроспективній документній інформації [1].

Державні архіви, які в системі архівних установ України є ключовою ланкою, — це спеціалізовані державні установи, що здійснюють організацію формування Національного архівного фонду, збереження абсолютної більшості його загального обсягу, забезпечення державного обліку документів НАФ та надання доступу до архівної інформації користувачам. Шляхом реалізації цих завдань державними архівами забезпечується збереження, примноження та використання ретроспективних інформаційних ресурсів та значної частки як вітчизняної, так і світової культурної спадщини; відбувається сприяння формуванню національної самосвідомості; здійснюється вагомий внесок у розбудову України як соціальної, правової і, головне, демократичної держави.

Перераховані завдання державних архівів впливають на визначення видів інформаційної діяльності. Зокрема

О. Мітюков [2] до науково-інформаційної діяльності державних архівів відносить: по-перше, науково-інформаційну діяльність державних архівів загалом, що включає інформування про зміст фондів та окремих документів, сприяння використанню їх шляхом передавання змісту у відповідях на тематичні запити, видачі їх до читальних залів, експонування на документальних виставках, популяризації архівних джерел у пресі, кіно, по радіо і телебаченню; по-друге, створення і вдосконалення засобів пошуку інформації за матеріалами державних архівів, тобто створення системи науково-довідкового апарату про склад і зміст фондів, що допомагає архівістам і дослідникам у пошуках конкретної інформації. Вчений стверджував, що широке використання усіх названих видів інформаційної діяльності було характерним для державних архівів Української РСР.

Незалежна Україна розпочала новий життєвий етап, спираючись на норми та досягнення Радянської України, поступово змінюючи та вдосконалюючи їх відповідно до вимог нового часу. Тому і спектр інформаційної діяльності державних архівів згодом дещо розширився та видозмінився. До основних її видів згідно із Законом України "Про інформацію" [3] відносяться одержання, використання, розповсюдження та зберігання інформації. Прив'яжемо кожен з цих видів до діяльності державних архівів. Як процес одержання інформації можна розглядати формування Національного архівного фонду, що включає сукупність організаційних, методичних і практичних заходів, спрямованих на систематичне поповнення НАФ архівними документами, цінними для суспільства, та вилучення з нього документів, які вже не мають суспільної цінності. Метою формування НАФ є пошук, відбір і збереження архівних документів, що повноцінно відображають усі сфери життєдіяльності держави і суспільства.

Практично формування НАФ здійснюється державними архівами через експертизу цінності документів, утворених у процесі діяльності юридичних і фізичних осіб; державний централізований облік і державну реєстрацію документів НАФ; безпосереднє комплектування документами НАФ; організаційно-методичне керівництво і контроль за роботою архівних підрозділів і служб діловодства установ джерел комплектування [4].

Експертиза цінності документів — це визначення культурної чи практичної цінності документів у результаті

їхнього всебічного вивчення з метою внесення документів до НАФ або вилучення з нього, встановлення строків зберігання архівних документів, що не підлягають внесенню до НАФ, грошової оцінки документів НАФ та віднесення їх до унікальних і особливо цінних [5]. Отже, можна сказати, що експертиза цінності документів є одним з основних різновидів інформаційної діяльності державних архівів щодо одержання інформації та становить теоретико-методичну основу формування НАФ.

Після проведення експертизи цінності, коли визначено суспільну значущість архівних документів, проводиться їхній облік, встановлюють та відображають в облікових документах кількість, склад та стан документів в облікових одиницях, фіксують належність документів до визначених класифікаційних комплексів, забезпечується організаційна впорядкованість, це все сприяє спрощенню адресного пошуку та контролю за наявністю документів і їхнім станом.

Для того, щоб встановити правовий статус документів, підтвердити право власності на них, забезпечити державний контроль, що регулює зберігання, переміщення і дотримання права власності на документи, Держкомархів України та уповноважені ним державні архівні установи здійснюють державну реєстрацію документів НАФ. Незалежно від їхньої форми власності та місця зберігання вони підлягають державній реєстрації. Кабінетом Міністрів України затверджений порядок державної реєстрації документів НАФ.

Якість формування та ефективність використання НАФ значною мірою залежить від того, наскільки правильно укомплектований кожний державний архів України. Комплектування архіву документами — це цілеспрямоване і систематичне поповнення його складу документами НАФ відповідно до його профілю, яке включає: визначення джерел комплектування архіву відповідно до його профілю; визначення складу документів, що підлягають прийманню; приймання документів на зберігання [5, с. 74].

У межах своїх повноважень архів здійснює управління у зоні свого комплектування архівною справою і діловодством. До основних завдань архіву як управлінського органу варто віднести: забезпечення формування та збереженості документів НАФ й інших суспільно важливих документів; організацію інформаційно-документаційного забезпечення управлінської діяльності та забезпечення дотримання законодавчих норм у галузі архівної справи та діловодства. Перераховані завдання виконуються архівом шляхом реалізації основних його функціональних обов'язків як управлінського органу.

Наступний вид інформаційної діяльності — зберігання інформації. Забезпечення збереженості архівних документів є найважливішою функцією державних архівів, яка передбачає створення оптимальних умов та дотримання нормативних режимів зберігання, організацію зберігання документів у належній формі, підтримуючи у часі фізико-хімічні характеристики матеріальної основи документів, щоб запобігти втрат важливої документної інформації і забезпечити цілісність документальних комплексів.

Організація зберігання документів — це проведення в архіві комплексу робіт щодо раціонального розміщення документів у сховищах, контролю за їхнім переміщенням, наявністю, фізико-хімічним та технічним станом, реставраційного та консерваційно-профілактичного оброблення документів, створення страхового фонду й фонду користування, страхування документів, а також забезпечення їхньої збереженості під час надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру [5, с. 131].

Важливість осмислення сучасних проблем забезпечення збереженості документів Національного архівного фонду зумовлена насамперед їхньою роллю як складової історико-культурної спадщини українського народу, вважає Н. Хрис-

това [6]. Тим більше, зазначає вчений, що цей напрямок діяльності архівів недостатньо досліджений у теоретичному аспекті.

Інформаційну діяльність державних архівів у широкому розумінні визначають різні аспекти використання та розповсюдження архівної інформації. Зокрема, її використання як діяльність, пов'язана із задоволенням інформаційних потреб фізичних та юридичних осіб і держави, включає архівне описування; створення довідкового апарату архіву; користування його документами та використання архівної інформації.

Вміння описувати архівні документи, на думку К. Селіверстової [7], є одним із головних професійних обов'язків архівіста і показників його фахової компетенції. Багато поколінь архівістів виробляли правила і прийоми архівного описування: спочатку це було лише складання довідників, своєрідних орієнтирів у документах, згодом — створення системи наукових довідників, які зробили умови доступу до архівних документів та інформації, що в них відображена, легшими і простішими. Отже, архівне описування забезпечує згідно з певними правилами та умовами доступ до архівних документів.

Створення доступу до ретроспективної інформації документів НАФ є суспільно важливою функцією архівів. Адже щорічно близько мільйона справ від найрізноманітніших підприємств, установ, організацій, міністерств та відомств надходить на державне зберігання. Тому необхідно, щоб був досконалий довідковий апарат, створення якого є пріоритетною проблемою в архівній справі та архівознавстві України.

Під довідковим апаратом архіву розуміється сукупність архівних описань, поданих у вигляді взаємопов'язаних і створених на єдиних методичних та методологічних засадах архівних довідників і баз даних, що призначений для пошуку архівних документів та розкриття їхнього змісту. Довідковий апарат архівів чітко структурований. Його типовидова структура у своєму розвитку перейшла від традиційних інвентарних описів до створення електронних довідників. Кожна архівна установа утворює довідковий апарат, який побудовано у відповідності зі структурою Національного архівного фонду. За словами Н. Христової [8], від репрезентативності відображення інформаційних багатств фондів архівними довідниками залежить підвищення інформаційних можливостей архівних зібрань.

Для задоволення потреб в архівній інформації юридичні та фізичні особи можуть користуватися документами архіву і використовувати архівну інформацію, якщо це не суперечить нормам чинного законодавства.

Як стверджує Г. Папакін [9], у процесі забезпечення суспільства ретроспективною документною інформацією виділяють три етапи. Суть першого — організації користування документами — полягає в тому, що архівісти, застосовуючи різні форми роботи, надають користувачам певні архівні документи. На другому етапі здійснюється користування документами — їхній перегляд, читання, прослуховування. При цьому у ролі користувачів можуть бути як зовнішні споживачі, так і самі архівісти. Під час першого і особливо другого етапів користування відбувається творчий процес отримання з архівних документів потрібної користувачеві інформації. У такому випадку використання НАФ переходить у третій етап — власне використання архівної інформації, коли споживач у потрібній йому формі реалізує отриману з архівних документів інформацію.

Створення умов, які сприятимуть всебічному використанню розміщених у документах НАФ відомостей, є одним з основних напрямів діяльності державних архівів. У зв'язку з цим після проголошення Україною незалежності було при-

їнято ряд законодавчих та нормативно-правових актів, які створили міцний фундамент для впровадження та інтенсифікації інформаційних відносин, зокрема і в архівній справі. Одними із перших проявів демократизації в українській архівній справі було розсекречування архівних документів та збільшення кількості звернень громадян до архівів, зокрема дослідників, які працюють у читальних залах державних архівів.

Основними формами використання відомостей, що містяться в документах архіву, є [10, с. 196]:

- ініціативне інформування архівом органів державної влади та місцевого самоврядування, інших юридичних осіб про склад і зміст документів НАФ;

- надання документальної інформації за запитом органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб;

- виконання звернень громадян, у тому числі іноземних та осіб без громадянства, з метою підтвердження або відновлення їхніх прав;

- надання копій або оригіналів документів для користування у секторі користування (читальному залі) архіву;

- видавання документів у тимчасове користування за межами архіву;

- експонування документів або їхніх копій на виставках;

- публікація документів та оприлюднення інформації, що міститься у них, у засобах масової інформації, у тому числі електронних;

- демонстрація документів і/або оприлюднення архівної інформації під час проведення інформаційних заходів.

Ще одним різновидом інформаційної діяльності державних архівів є науково-дослідна та методична робота.

Наукові дослідження у різних галузях (архівознавства, документознавства, археографії, інших спеціальних історичних наук, а також економічних, юридичних, природничих, технічних наук, що пов'язані з проблемами забезпечення збереженості документів, економічним аналізом діяльності архівів, інформатизацією архівної справи тощо) здійснюються державними архівами з метою зростання ефективності головних завдань та функцій архівів, розвитку та вдосконалення архівної справи на наукових засадах, покращення організації документів у діловодстві та раціоналізації праці архівістів. Науково-дослідна робота визнана Законом України "Про Національний архівний фонд та архівні установи" [11] (ст. 2) важливою функцією державних архівних установ. Основними формами науково-дослідної роботи архіву є [10, с. 215]:

- наукові дослідження, результати яких втілюються в наукових монографіях, доповідях, статтях, аналітичних оглядах, публікаціях документів, довідниках, базах даних, нормативних документах;

- рецензування наукових праць і методичних розроблень з питань архівної справи та діловодства;

- обговорення теоретичних і прикладних проблем розвитку архівної справи та діловодства на засіданнях науково-дорадчих органів;

- організація і участь у наукових заходах (семінарах, конференціях, симпозіумах, засіданнях "круглого столу" тощо);

- організація роботи постійно діючих науково-методичних семінарів;

- підготовка і видання наукових та науково-популярних періодичних видань.

У результаті дослідження та узагальнення практичного досвіду діяльності на основі проведення наукових досліджень архіви здійснюють методичну роботу, спрямовану на

створення і впровадження найдоцільніших методів і прийомів певних видів робіт. Методична робота архівів передбачає розроблення та покращення архівних технологій і впровадження результатів наукових досліджень у практику. Основними формами методичної роботи архіву є [10, с. 218]: укладання методичних посібників; підготовка повідомлень з методичних питань; обговорення та вирішення методичних питань на засіданнях науково-дорадчих органів, методичних семінарах, нарадах; вивчення і узагальнення набутого досвіду; надання консультативно-методичної допомоги.

І. Матяш [12] зазначає, що загалом науково-дослідна та методична робота має важливе значення в діяльності усіх установ архівної галузі. Науково-теоретичні та науково-методичні розроблення закладають надійний фундамент реформування архівної системи, впровадження новітніх технологій і методик в архівну справу, узагальнення і використання вітчизняного й зарубіжного досвіду.

Наприкінці ХХ ст. усіх сфер людської діяльності (в тому числі й архівної справи) торкнулися інформаційні технології, впровадження яких в роботу архівосховищ розширює доступ до документальної інформації, збільшує можливість наукового аналізу інформаційних ресурсів архівів, створює нові форми видання документів і довідників на нетрадиційних носіях. Все це сприяє удосконаленню документної інформації державних архівів шляхом інформатизації архівної справи, яка передбачає створення умов для заміни новими інформаційними технологіями традиційних архівних технологій для того, щоб забезпечити повне, раціональне і своєчасне використання ретроспективних інформаційних ресурсів.

Основними етапами інформатизації архівної справи є:

- обладнання архівних установ відповідними технічними та програмними засобами, комп'ютеризація управлінських функцій Держкомархіву України та архівів;

- комп'ютеризація комплектування архівів та централізованого обліку документів, створення в електронній формі системи архівних довідників, інших баз даних;

- комп'ютеризація на єдиних засадах процесів комплектування, описування, обліку, створення довідкового апарату в кожному архіві;

- представлення національних архівних інформаційних ресурсів у мережі Інтернет;

- використання комп'ютерних технологій для страхового копіювання документів, формування повнотекстових баз даних;

- створення електронних копій документів для фонду користування.

Як основну мету інформатизації можна визначити оптимізацію формування та зберігання документів НАФ, захист національних інтересів в архівній галузі, вирішення проблем повноцінного оперативного доступу до інформації, що міститься в архівних документах, актуалізацію та прискорення залучення документної архівної інформації до суспільного обігу, інтеграцію архівних документних ресурсів у міжнародні інформаційні мережі.

Існування веб-сайту архівної установи, вважає А. Кисельова [13], є неодмінною умовою подальшого розвитку засобів надання оперативної архівної інформації споживачам науково-довідкового апарату архівних установ, теорії і практики архівної справи в умовах інформаційного суспільства в цілому.

Системніше розглянути види інформаційної діяльності державних архівів дає змогу рис. 1.

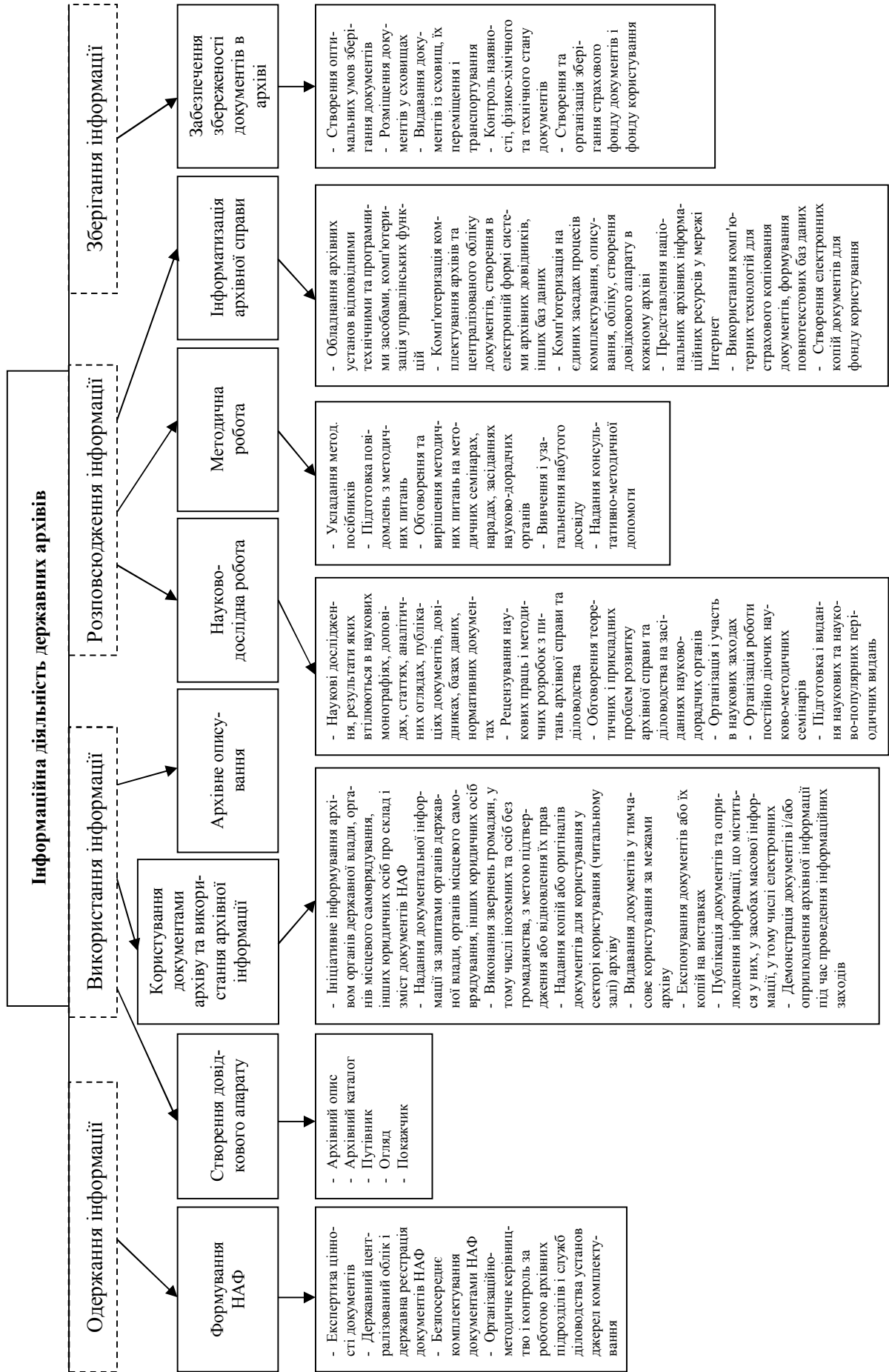

Рис. 1. Види інформаційної діяльності державних архівів. Україна

Отже, виходячи із положень Закону України "Про інформацію", де визначені основні види інформаційної діяльності, авторка приходить до висновку, що кожен з цих видів визначає види інформаційної діяльності державних архівів, а саме:

- одержання інформації — формування НАФ;
- використання інформації — створення довідкового апарату, користування документами архіву та використання архівної інформації, архівне описування;
- розповсюдження інформації — науково-дослідна робота, методична робота, інформатизація архівної справи;
- зберігання інформації — забезпечення збереженості документів в архіві.

Тому необхідно сприяти підвищенню ефективності інформаційної діяльності державних архівів, які мають велику значущість як інформаційна установа, що відіграє вагомую роль у суспільному інформаційному просторі.

Список використаної літератури

1. *Меньківська Н. С.* Інформаційна діяльність державних архівів : сутність та визначення / Н. С. Меньківська // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* — 2009. — № 3. — С. 55.
2. *Мітюков О. Г.* Науково-інформаційна діяльність державних архівів України / О. Г. Мітюков // *Український історичний журнал.* — 1983. — № 9. — С. 29.
3. *Про інформацію* : Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ // *Відомості Верховної Ради України.* — 1992. — № 48. — Ст. 650.
4. *Матяш І. Б.* Формування Національного архівного фонду / І. Б. Матяш, З. О. Сендик, Н. М. Христова // *Архівознавство : підручник для студентів іст. ф-тів вищ. навч. закладів України* / за заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. — К. : КМ Академія, 2002. — Розділ 8. — С. 163.
5. *Основні правила роботи державних архівів України* / за заг. ред. Л. О. Драгомірової і К. Є. Новохатського ; Держ. ком. арх. України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства. — К. : [б. в.], 2004. — С. 65.
6. *Христова Н. М.* Моніторинг стану збереженості документів Національного архівного фонду : теоретична модель та реальність / Н. М. Христова // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* — 2006. — № 1. — С. 7.
7. *Селіверстова К. Т.* Архівне описування / К. Т. Селіверстова // *Архівознавство : підручник для студентів іст. ф-тів вищ. навч. закладів України* / за заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. — К., 2002. — Розділ 9. — С. 181.
8. *Христова Н. М.* Довідковий апарат до документів Національного архівного фонду / Н. М. Христова // *Архівознавство : підручник для студентів іст. ф-тів вищ. навч. закладів України* / за заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. — К., 2002. — Розділ 11. — С. 217.
9. *Папакін Г. В.* Використання архівної інформації. Архівна евристика / Г. В. Папакін // *Архівознавство : підручник для студентів іст. ф-тів вищ. навч. закладів України* / за заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. — К., 2002. — Розділ 15. — С. 279.
10. *Про Національний архівний фонд та архівні установи* : Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3814 // *Відомості Верховної Ради України.* — 1994. — № 15. — Ст. 86.
11. *Основні правила роботи державних архівів України* / за заг. ред. Л. О. Драгомірової і К. Є. Новохатського ; Державний комітет архівів України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. — К. : [б. в.], 2004. — С. 215.
12. *Матяш І. Б.* Науково-дослідна та методична робота архівних установ / І. Б. Матяш // *Архівознавство : підручник для студентів іст. ф-тів вищ. навч. закладів України* / за заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. — К., 2002. — Розділ 14. — С. 264.
13. *Кисельова А. А.* Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі : види, доступ, перспективи : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Кисельова Алла Анатоліївна; Держ. ком. арх. України, Укр. НДІ арх. справи та документознавства. — К., 2005. — 19 с. — укр.

Рассмотрено информационную деятельность государственных архивов Украины, что постоянно осуществляется с целью обеспечения общества ретроспективной документной информацией, т.е. создаются условия для всестороннего использования сведений, содержащихся в документах Национального архивного фонда. Обобщено и систематизировано разделение информационной деятельности государственных архивов Украины на виды и охарактеризовано каждый из них.

Ukrainian state archive's information activity, constantly providing society with retrospective information has been considered. It has been analysed the necessity of the overall data usage of National Archives Fund papers. Types of Ukrainian state archive's information activity has been generalized, systematized, and characterized.

Надійшла в редакцію 18 квітня 2011 року